

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 9, Sayı/Issue: 2, Temmuz/July 2025]

Fatih ÖZER

<https://orcid.org/0000-0003-4512-7147>

Dr.

ftchozer@yahoo.com

Ahmet Yesevi Üniversitesi

<https://ror.org/01gtvs751>

Klasik Türk Edebiyatı Çalışmalarında Yapay Zekâ Kullanımı Üzerine Gelecek Perspektifleri ve Öneriler

Future Perspectives and Suggestions on the Use of Artificial Intelligence in Classical Turkish Literature Studies

Araştırma Makalesi | *Research Article*

Geliş Tarihi | *Date Received*: 23.05.2025

Kabul Tarihi | *Date Accepted*: 09.07.2025

Yayın Tarihi | *Date Published*: 20.07.2025

Atıf | *Citation*

Özer, F. (2025). Klasik Türk Edebiyatı Çalışmalarında Yapay Zekâ Kullanımı Üzerine Gelecek Perspektifleri ve Öneriler. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 9(2), 884-903. <https://doi.org/10.34083/akaded.1705054>

Özer, F. (2025). Future Perspectives and Suggestions on the Use of Artificial Intelligence in Classical Turkish Literature Studies. *Journal of Academic Language and Literature*, 9(2), 884-903. <https://doi.org/10.34083/akaded.1705054>

Makale Bilgisi | *Article Information*

Değerlendirme <i>Review Reports</i>	Çifti Tarafı Kör Hakemlik (İki İç Hakem+İki Dış Hakem) <i>Double-blind. (Two External Referees)</i>
Etik Beyan <i>Ethics Statement</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur <i>Ethical principles were followed during the preparation of this study</i>
Etik Kurul Belgesi <i>Ethics Committee Approval</i>	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir <i>Article does not require an Ethics Committee Approval.</i>
Etik Bildirim <i>Complaints</i>	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir <i>The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest</i>
Benzerlik Taraması <i>Similarity Checks</i>	Yapıldı <i>Yes - iThenticate</i>
Telif Hakkı ve Lisans <i>Copyright&License</i>	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır <i>Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International</i>

© Fatih ÖZER | Creative Commons [Attribution-NonCommercial 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Öz

Bu çalışma, klasik Türk edebiyatı araştırmalarında yapay zekâ teknolojilerinin dijital dönüşüm bağlamındaki yerini ve potansiyelini incelemektedir. Araştırma, metin eleştirisi, edisyon kritik, dilbilimsel inceleme, kültürel ve tarihsel bağlam analizi gibi geleneksel filolojik yöntemlerin ötesine geçerek metin madenciliği, doğal dil işleme ve makine öğrenimi gibi yapay zekâ tekniklerinin edebî metin analizindeki işlevselliğini teorik ve uygulamalı boyutlarıyla tartışmaktadır. Dijital teknolojilerin yüksek veri işleme kapasitesi, büyük metin külliyatları üzerinde yapılacak korpus tabanlı analizlerle edebiyatın estetik ve kültürel boyutlarının daha kapsamlı incelenmesine olanak sağlamaktadır. Makine öğrenimi algoritmaları, özellikle büyük ölçekli metinleri analiz etme konusunda; şairlerin üsluplarını belirleme, dönemsel dil değişimlerini ortaya çıkarma ve metinler arası ilişki ağlarını haritalandırma gibi olanaklar sunarak Türk edebiyatı tarihçiliğine yeni yöntemsel yaklaşımlar kazandırmaktadır. Araştırma, söz konusu hesaplamalı tekniklerin edebî eserlerin yapısal, dilsel ve tematik boyutlarını yapılandırılmış bir şekilde analiz etme yolları üzerine metodolojik öneriler sunmayı ve bu alanda çalışma yapacak araştırmacılara dijital araçların kullanımında bir perspektif oluşturmayı amaçlamaktadır. Çalışma ayrıca, yapay zekâ uygulamalarının beraberinde getirdiği algoritmik önyargı, veri temsil sorunları ve araştırma etiği zorlukları gibi eleştirel meseleleri de irdelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Dijital Dönüşüm, Yapay Zekâ, Metin Madenciliği, Doğal Dil İşleme

Abstract

This study examines the place and potential of artificial intelligence technologies in the context of digital transformation in classical Turkish literature studies. The research goes beyond traditional philological methods such as textual criticism, edition criticism, linguistic analysis, cultural and historical context analysis, and discusses the functionality of artificial intelligence techniques such as text mining, natural language processing and machine learning in literary text analysis with its theoretical and practical dimensions. The high data processing capacity of digital technologies allows for a more comprehensive examination of the aesthetic and cultural dimensions of literature through corpus-based analyses of large corpora of texts. Machine learning algorithms offer new methodological approaches to the historiography of Turkish literature, especially in analyzing large-scale texts, such as identifying the styles of poets, revealing periodic linguistic shifts, and mapping intertextual networks. This study aims to provide methodological suggestions on the ways in which these computational techniques can analyze the structural, linguistic and thematic dimensions of literary works in a structured way and to provide a perspective on the use of digital tools for researchers in this field. The study also explores critical issues such as algorithmic bias, data representation problems, and research ethics challenges brought about by artificial intelligence applications.

Keywords: Classical Turkish Literature, Digital Transformation, Artificial Intelligence, Text Mining, Natural Language Processing

Giriş

20. yüzyılın sonlarından itibaren bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, hem toplumsal yaşam biçimlerini hem de akademik araştırma yöntemlerini büyük ölçüde değiştirmiştir. Bu teknolojik ilerleme, diğer disiplinlerde olduğu gibi bilimsel araştırmalarda da geleneksel yöntemlerin dönüşümünü zorunlu kılmakta ve sorgulanmasına neden olmaktadır. Dijital dönüşüm, çalışma alanı ve yöntemleri itibarıyla oldukça geleneksel bir yapıya sahip olan klasik Türk edebiyatı alanında da etkilerini göstermektedir (Gürbüz, 2023: 31). Klasik Türk Edebiyatı araştırmalarında dijital dönüşüm, teknolojik araçlar sunmanın ötesinde, araştırma paradigmalarını kökten değiştirme potansiyeli taşımaktadır (Arslan, 2022, s. 53). Yapay zekâ, geleneksel metin inceleme metodolojilerinin (bkz. Ece, 2015) sınırlarını aşarak edebî metinleri yapılandırılmış ve çok katmanlı bir veri olarak analiz eder. Bu sayede, edebiyatın kültürel, tarihsel ve dilsel katmanlarındaki erişilemeyen örüntüler keşfedilebilir (Hatzel vd. 2023, s. 200). Bu araçlar, Türk edebiyatı tarihçiliğinin temel iddialarını veriye dayalı olarak test etme imkânı sunar. Öte yandan, dijital metodolojilerin sunduğu avantajlarla birlikte; veri kalitesinin sağlanması, algoritmik yanlışlıkların minimize edilmesi ve tarihsel metinlerdeki dilsel farklılıkların dikkate alınması gibi önemli zorluklar ortaya çıkmaktadır. Zengin kültürel bağlama sahip metinlerde yapay zekânın dilsel ve sanatsal incelikleri tespit etmedeki yetersizliği, insan yorumu ile teknoloji arasındaki dengenin önemini açıkça ortaya koymaktadır.

Süreçlerin otomatikleştirilmesinde kullanılan yapay zekâ, edebiyat dâhil pek çok disiplini dönüştüren, hızlı gelişim gösteren ve etkisi giderek artan bir teknolojik alandır (de la Torre-López vd., 2023, s. 2173). Yapay zekâ sistemleri, edebiyat araştırmaları açısından kritik olan büyük ölçekli veri kümelerini işleme ve analiz etme yeteneğiyle öne çıkmaktadır (Raj vd. 2023, s. 11). Yapay zekâ, yazılımların insan dilini hem anlamasını hem de doğal biçimde üretmesini sağlayarak dil merkezli çalışmalarda yeni olanaklar sunar. Bu tür sistemler genellikle eğitim süreçlerinde büyük miktarda metin verisiyle beslenir (Kacena vd., 2024, s. 115). Temelde insanın bilişsel yeteneklerini taklit eden yapay zekâ (Das & Islam, 2021, s. 2), edebiyat incelemeleri için iki önemli yetenek sunmaktadır: Birincisi, doğal dil işleme (NLP) teknikleri sayesinde bibliyografik veriler veya tam metinler gibi yapılandırılmamış verileri anlamsal düzeyde analiz edebilmesi; ikincisi ise derin öğrenme gibi tekniklerle araştırmacıların metin sınıflandırma veya yazar atfetme gibi görevlerdeki karar süreçlerini modelleyebilmesidir. Bu yaklaşım, araştırmacıların karmaşık kuralları el yordamıyla tanımlama ve kodlama zorunluluğunu ortadan kaldırabilir. Daha da önemlisi, açık kurallarla ifade edilmesi zor olan örüntülere dayalı sınıflandırma veya karar verme süreçlerini otomatikleştirebilir (Wagner, 2022, s. 210; Larsen vd., 2019).

Gelecekte, yapay zekâ ve dijital yöntemlerin klasik Türk edebiyatı çalışmalarına entegrasyonu, disiplinler arası iş birliğini ve metodolojik çeşitliliği artırma potansiyeli taşımaktadır. Edebiyat, tarih, dilbilim ve bilgisayar bilimleri gibi alanlardan uzmanların ortak çalışmaları, makine öğrenmesiyle üslup analizleri veya metin madenciliğiyle tematik

incelemeler gibi uygulamaları mümkün kılacaktır. Ancak bu süreç, veri gizliliği, algoritmik şeffaflık ve teknolojinin etik sınırları gibi konuların akademik tartışmalarda öncelikli biçimde ele alınmasını da zorunlu kılmaktadır. Geliştirilecek standart metodolojiler ve etik yönergeler, yapay zekâ tabanlı araçların güvenilirliğini artırırken, araştırmacıların dijital okuryazarlık düzeylerinin ve teknik yetkinliklerinin eğitim programlarıyla desteklenmesi büyük önem taşımaktadır.

Klasik Türk edebiyatı araştırmalarında yapay zekâ teknolojilerinin entegrasyonu, yalnızca bir verimlilik artışı veya metodolojik bir yenilik değil aynı zamanda disiplinin epistemolojik temellerini sorgulayan bir dönüşümdür. Geleneksel klasik Türk edebiyatı araştırmaları, doğası gereği bir yakın okuma (close reading) pratiğidir; bir metnin veya beytin derinliklerine inmeyi, yoruma dayalı anlamlar çıkarmayı hedefler. Yapay zekâ ise Franco Moretti'nin (2005) kavramsallaştırdığı uzak okuma (distant reading) paradigmasını mümkün kılar. Bu çalışma, söz konusu teknolojileri birer cevap makinesi olarak değil, araştırmacının doğru soruları sormasını sağlayan ve geleneksel sezgisel bulguları veriye dayalı olarak sınayan bir keşif aracı olarak konumlandırmayı önermektedir. Bu bağlamda, dijital araçlar ile filolojik uzmanlık arasında kurulacak karşılıklı bir ilişki, disiplinin geleceği için kritik önemdedir.

Bu araştırma, klasik Türk edebiyatı çalışmalarında yapay zekâ teknolojilerinin mevcut kullanım alanlarını, potansiyel uygulama biçimlerini, karşılaşılan teknik, kültürel ve etik zorlukları ve bu teknolojilerin entegrasyonu için önerilen metodolojik yaklaşımları incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede, aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır:

- Klasik Türk edebiyatı araştırmalarında yapay zekâ teknolojileri hâlihazırda hangi alanlarda kullanılmaktadır?
- Bu teknolojilerin uygulanma sürecinde ne tür teknik, etik, dilsel ve kültürel engellerle karşılaşılmaktadır?
- Yapay zekâ temelli yöntemlerin edebiyat araştırmalarına entegrasyonu için hangi metodolojik yaklaşımlar öne çıkmaktadır?

Bilimsel Araştırmalarda Yapay Zekâ Kullanımının Etkileri ve Etik Boyutları

Yapay zekâ teknolojilerinin bilimsel üretim süreçlerine entegrasyonu hız kazandıkça, bu gelişme hem yeni araştırma fırsatları doğurmakta hem de önemli etik ve metodolojik sorunları beraberinde getirmektedir. Metin işleme, veri analizi ve içerik düzenleme gibi görevlerde kullanılan yapay zekâ destekli sistemler, araştırmacıların iş yükünü azaltabilir ve yazım süreçlerini hızlandırabilir. Bununla birlikte, bu sistemlerin bilimsel yayın kalitesine olan etkisi hâlen tartışmalıdır. Bu nedenle, yapay zekâ uygulamalarını tamamen dışlamak yerine; etik ilkelerle çerçevelenmiş, denetlenebilir bir biçimde entegre etmek, günümüzde bilimsel çalışmalar için bir gereklilik hâlini almıştır (Purtaş, 2024; Radanliev, 2024, s. 16-17; Meyer vd., 2023, s. 3).

Yapay zekânın gelişmiş analiz kabiliyetleri, büyük veri kümelerinin hızlı biçimde işlenmesini ve karmaşık örüntülerin, ilişkisel yapılarla birlikte ortaya çıkarılmasına olanak tanır. (YÖK, 2024, s. 12). İstatistiksel modelleme, metin madenciliği ve doğal dil işleme

gibi alanlarda kullanılan yapay zekâ araçları, veriler arasındaki potansiyel ilişkilerin saptanmasına ve bu sayede anlamlı çıkarımlar yapılmasına katkı sağlar. Bu teknolojik olanaklar, özellikle çok disiplinli araştırmalarda farklı türden verilerin etkin biçimde analiz edilmesini ve yenilikçi yöntemlerin geliştirilmesini desteklemektedir. Ancak, yapay zekânın akademik yazım süreçlerine entegrasyonu, etik boyutların titizlikle değerlendirilmesini zorunlu kılar. İntihal, içerik manipülasyonu ve veri gizliliği ihlalleri gibi risklere karşı, araştırmacılar denetlenebilirlik ve şeffaflık ilkelerini temel alan yapılar kurmalıdır (Lawton t.y.; Radanliev, 2024, s. 5). Algoritmik karar verme süreçlerinin anlaşılması ve izlenebilirliği, potansiyel önyargıların ve hatalı uygulamaların erken tespitini sağlar. Bununla birlikte, yapay zekâ uygulamaları için açık ve bağlayıcı etik çerçevelerin belirlenmesi de son derece önemlidir (Jobin vd. 2019, s. 14; Meyer vd., 2023, s. 8-9). Bu kapsamda geliştirilecek otomatik ihlal tespit sistemleri, yazım ve yayın aşamalarındaki potansiyel etik dışı uygulamaların tespitine ve önlenmesine yardımcı olarak akademik çalışmaların içerik bütünlüğünü korumayı hedefleyebilir (Raj vd., 2023, s. 13-14). Zira bilimsel araştırma, özgün fikirlere dayanan bir süreçtir (YÖK, 2024, s. 5) ve araştırmacılar, teknolojinin sunduğu imkânları kullanırken akademik dürüstlükten taviz vermemeli, geliştirecekleri etik anlayışla bu süreci yönetmelidir (Jobin vd. 2019, s. 16; Yeşilkaya, 2022, s. 953).

Bu alandaki genel etik sorunların ötesinde, klasik Türk edebiyatı gibi Batı dışı bir edebî geleneğe modern teknolojileri uygulamak, daha derin ve özgül riskler taşır. Bunların başında, geçmişe bugünün ölçütleriyle yaklaşmak ve kapsamlı anlamları dar kalıplara sıkıştırmak sayılabilir. Genellikle Batı merkezli ve modern metinlerle eğitilmiş Doğal Dil İşleme (NLP) modelleri, Osmanlı toplumuna özgü kültürel kodları, dini göndermeleri ve sosyal yapıları doğru biçimde kavrayamayabilir. Örneğin, bir modelin kul kelimesini yalnızca köle olarak tanımlaması, kelimenin içerdiği Allah'a kulluk ya da padişaha sadakat gibi derin ve çok katmanlı anlamları göz ardı etmesine neden olur. Bu tür hatalar, metinleri tarihsel bağlamlarından kopararak onları modern ve çoğu zaman yanlış anlam kategorilerine sıkıştırma riskini doğurur. Bu nedenle, bu alandaki etik sorumluluk yalnızca veri güvenliğiyle sınırlı kalmamalı; aynı zamanda teknolojinin metnin kültürel ve tarihsel bütünlüğüne zarar vermemesini de güvence altına almalıdır.

Geleneksel Yöntemlerden Dijital Yöntemlere Geçiş

Dijital teknolojilerin etkisiyle edebiyat çalışmaları önemli bir dönüşüm geçirmektedir (O'Sullivan, 2019, s. 23). 1990'ların sonlarından itibaren hız kazanan dijitalleşme süreci, klasik Türk edebiyatı araştırmalarında geleneksel yöntemlerin neden olduğu erişim ve analiz kısıtlarını önemli ölçüde azaltmıştır. Bilgisayar ve internet teknolojilerinin yaygınlaşması, araştırmacıların dijital kaynaklara erişim ve bu kaynakları yönetme ihtiyacını doğurmuştur (İşler, 2021, s. 250). Günümüzde araştırmacıların en büyük problemi bilgiye erişim değil, mevcut bilgiyi yönetmektir (Gürbüz, 2023, s. 26). Fiziki arşivlere dayalı manuel analiz süreçleri, sınırlı kaynak kullanımı ve erişilebilirlik sorunları yaratırken dijital yöntemler kaynaklara çevrim içi platformlar aracılığıyla daha hızlı ve

verimli erişim sağlamaktadır. Dijitalleşme, metinleri geniş kitleler için erişilebilir kılarak önemli bir katkı sağlamıştır.

Bu dönüşüm, Batı'da Dijital Beşeri Bilimler (Digital Humanities) başlığı altında uzun süredir devam eden bir sürecin yansımasıdır. Project Gutenberg (Gutenberg) gibi erken dönem dijitalleştirme projelerinden, Franco Moretti'nin (2005) öncülüğünü yaptığı ve Stanford Edebiyat Laboratuvarı'nda (Stanford Literary Lab) geliştirdiği uzak okuma (distant reading) analizlerine kadar geniş bir yelpazede, büyük metin külliyatları (korpus) üzerinde hesaplamalı yöntemler uygulanmaktadır. Bu çalışmalar, metinlerin sadece içeriklerini değil, aynı zamanda yapısal ve üslupsal örüntülerini de nicel verilerle analiz etme imkânı sunarak edebiyat eleştirisine yeni bir boyut katmıştır. Avrupa'da yürütülen CLARIN (Common Language Resources and Technology Infrastructure) ve DARIAH (Digital Research Infrastructure for the Arts and Humanities) gibi büyük ölçekli altyapı projeleri, farklı dillerdeki beşeri bilimler verilerinin standartlaştırılması ve bu veriler üzerinde çalışacak dijital araçların geliştirilmesi için uluslararası bir çerçeve oluşturmuştur (Hinrichs & Krauwer, 2014). Benzer şekilde, Asya'da da özellikle Çin metinleri üzerine kurulu olan ve dünyanın en büyük dijital klasik metin arşivlerinden biri haline gelen Chinese Text Project (ctext.org) gibi girişimler, tarihsel metinlerin dijital filoloji yöntemleriyle incelenmesinde yeni ufuklar açmıştır. Bu tür projeler, sadece metinleri erişilebilir kılmakla kalmayıp aynı zamanda metinler arası ilişkileri, alıntı ağlarını ve kavramsal değişimleri hesaplamalı yöntemlerle haritalandırma imkânı sunmaktadır. Benzer şekilde, Asya'da da özellikle Japonya, Tayvan ve Çin gibi ülkelerde, tarihsel metinlerin, Budist metinlerin ve klasik edebiyatın dijitalleştirilmesi ve analizi üzerine önemli merkezler kurulmuştur. Örneğin, Japonya'daki Center for Open Data in the Humanities (CODH) ve Tayvan'daki Academia Sinica Center for Digital Cultures (ASDC) gibi kurumlar, Doğu Asya dillerinin özgün yapılarına uygun dijital analiz yöntemleri ve veritabanları geliştirmektedir. Klasik Fars edebiyatı sahasında ise, Cambridge Üniversitesi bünyesinde yürütülen Şehnâme Projesi (The Shahnama Project), Firdevsî'nin bu temel eserinin farklı el yazması nüshalarını dijital ortamda bir araya getirerek karşılaştırmalı ve interaktif bir edisyon kritik altyapısı sunmaktadır. Bu tür küresel girişimler, dil ve edebiyat araştırmalarının giderek daha fazla veriye dayalı, disiplinler arası ve bölgesel dilsel farklılıklara duyarlı bir nitelik kazandığını göstermektedir.

Klasik Türk edebiyatı çalışmalarında da dijitalleşme benzer bir yörüngede ilerlemiştir. Bu sahadaki dijital dönüşümün ilk ve en temel adımı fiziksel arşivlerdeki materyalin geniş kitlelere ulaştırılması olmuştur. Eskiden yalnızca belirli kütüphanelerde yer alan kaynaklar, günümüzde Milli Kütüphane ve Türkiye Yazma Eserler Kurumuna bağlı kütüphaneler başta olmak üzere dijital arşivlere aktarılmış ve internet üzerinden erişime sunulmuştur. Ancak dijitalleşme, yalnızca erişim sorununu çözmekle kalmamış, aynı zamanda metinleri analiz edilebilir, yapılandırılmış verilere dönüştüren daha ileri projelerin de önünü açmıştır. Bu doğrultuda, klasik Türk edebiyatı alanında eserlerin erişilebilirliğini artırmak, gelişen teknolojilerle araştırmacıların veri yönetimini kolaylaştırmak ve bulguları paydaşlara ulaştırmak amacıyla çeşitli dijital projeler hayata

geçirilmiştir. Prof. Dr. Mustafa İsen'in yürütücülüğünde geliştirilen Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS) Projesi, iki aşamada toplam 14.000'in üzerinde biyografiyi dijital ortama kazandırmış ve araştırmacıların erişimine açmıştır (TEİS). Projenin devamı niteliğinde olan Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü (TEES), klasik Türk edebiyatının önemli eserleri hakkındaki sistematik bilgileri dijital ortamda sunmuştur (TEES). Prof. Dr. İsmail Hakkı Aksoyak'ın öncülüğündeki Türk Edebiyatı Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü (TEBDİZ) Projesi, metin madenciliği ve veri analizi yöntemlerinin entegrasyonuna iyi bir örnektir (TEBDİZ). Bu projenin devamı olarak Türk lehçelerini de kapsayan Türk Lehçeleri Dizini (LEHÇEDİZ) Projesi geliştirilmiştir (LEHÇEDİZ).

Osmanlı dönemine ait metinlerin dijitalleştirilmesini amaçlayan OTAP (Kalpaklı, 2017) ve şiir mecmualarının tasnifine odaklanan Şiir Mecmualarının Sistematik Tasnifi Projesi (MESTAP) gibi projeler de alandaki dijital dönüşüme önemli katkılar sunmuştur. Benzer şekilde, Kültür ve Turizm Bakanlığının E-Kitap Projesi (E-Kitap), önemli edebî eserleri dijital formatta sunarak geniş kitlelere erişim sağlamak ve kültürel mirasın korunmasına yardımcı olmaktadır. Söz konusu projeler, yalnızca klasik Türk edebiyatı kaynaklarını dijitalleştirerek erişimi kolaylaştırmakla kalmamış; aynı zamanda bu makalede tartışılan araçlar için gerekli olan veri altyapısını ve standartlarını oluşturarak disiplinin metodolojik dönüşümüne zemin hazırlamıştır.

Dijital yöntemlere geçiş, özellikle büyük veri analizi gerektiren çalışmalara yeni olanaklar sunmaktadır. Bu dijital dönüşüm, aynı zamanda yapay zekâ destekli analizlerin uygulanabilirliğini de artırmıştır. Bu sayede araştırmacılar, edebî eserlerdeki kelime sıklığı, tematik dağılım ve anlatı yapısı gibi unsurları yapay zekâ destekli araçlarla daha kapsamlı ve ayrıntılı biçimde inceleyebilmektedir. Otomatik doğal dil işleme (NLP) teknolojileri; metin çevirisi, özetleme ve sınıflandırma gibi işlemleri hızlandırarak edebî metinlerin analitik çözülmesine katkı sunmaktadır. Günümüzde, dijital projeler yapay zekâ araçlarıyla bütünleştirilerek yeni analiz olanakları sunmaktadır. Makine öğrenmesi, doğal dil işleme ve metin madenciliği gibi teknikler aracılığıyla edebî metinlerin tematik analizleri, üslup çözümlemeleri ve metinler arası ilişkileri daha tutarlı biçimde değerlendirilebilmektedir.

Klasik Türk Edebiyatı Araştırmalarında Yapay Zekânın Potansiyeli ve Uygulama Alanları

Yapay zekâ teknolojileri, bilimsel araştırmalar da dâhil olmak üzere pek çok alanda giderek daha fazla uygulama alanı bulmaktadır (Ceyhan Akça vd. 2024, s. 285). Yapay zekâ araçları, klasik Türk edebiyatı çalışmalarını daha yapılandırılmış ve hızlı biçimde gerçekleştirme potansiyeli sunmaktadır. Daha önce bahsedilen yapay zekâ yöntemleri, edebiyat araştırmalarında yeni analiz olanakları sunmaktadır (Alice Evangaline Jebaselvi vd., 2024, s. 53; Feng, 2019, s. 4). Bu teknolojiler, klasik Türk edebiyatı araştırmalarında metin analizi, tür sınıflandırması, dil değişimlerinin takibi ve üslup incelemesi gibi uygulama alanlarında yenilikçi olanaklar sunabilir. Geleneksel yöntemlerle uzun süren edebî analizler, yapay zekâ destekli sistemlerle daha hızlı ve geniş ölçekte gerçekleştirilebilir. Yapay zekâ destekli sistemlerin sağladığı hız ve ölçek avantajı, edebiyat

tarihi, tür analizi, yazar karşılaştırmaları ve tematik içerik değerlendirmesi gibi birçok alanda yeni araştırma imkânları doğurmaktadır. Örneğin, geleneksel bir çalışmada iki şairin divanını karşılaştırmak aylar sürerken metin madenciliği araçları Fuzûlî ve Bâkî'nin divanlarındaki tüm kelimelerin frekansını ve bağlamını dakikalar içinde analiz edebilir. Özellikle doğal dil işleme teknolojileri, klasik edebî metinlerin yapısal ve anlamsal düzeyde işlenmesini kolaylaştırmaktadır. Örneğin, Osmanlı Türkçesi metinlerinin otomatik transkripsiyonu, yapay zekâ destekli sistemlerle geleneksel yöntemlere kıyasla daha hızlı yapılabilmektedir. Makine öğrenmesi tabanlı sınıflandırma sistemleri, manzum-mensur ayrımı yapma, edebî tür tespiti ve yazarlar arası içerik/üslup karşılaştırmaları gibi görevlerde etkili biçimde kullanılabilir. Yapay zekâ araçları, özellikle literatür taraması ve veri analizinin zaman alıcı aşamalarını otomatikleştirebilir.

Bunun yanı sıra yapay zekâ, büyük veri analitiği yetenekleriyle dönemler arası dil ve anlatım farklılıklarını ölçeklenebilir bir şekilde inceleme olanağı sunar. Belirli bir dönemin edebî eserlerinde hangi kavramların öne çıktığını, yazarların hangi kelimeleri ve anlatım biçimlerini sık kullandığını belirlemek için metin madenciliği teknikleri uygulanabilir (Ergün, 2017, s. 181). Bu tür analizler, edebiyat tarihçilerinin belirli akım veya dönemlerin karakteristik özelliklerini daha somut verilerle desteklemesine yardımcı olabilir. Ancak bu araçlar, bir eserin estetik değerini veya felsefi derinliğini ölçemez. Bu nedenle, nicel analizlerin ürettiği bulgular, daima araştırmacının filolojik birikimiyle anlamlandırılmaya muhtaçtır. Edebiyat araştırmaları, yalnızca veri analiziyle sınırlı olmayan, kültürel ve felsefi bağlamları da içeren disiplinler arası bir yapıya sahiptir. Bir eserin sanatsal ve estetik değerini anlamak, yalnızca kelime frekanslarını veya dilbilgisel yapılarını analiz etmekle mümkün değildir. Bu bağlamda, yapay zekâ temelli analizlerin bulguları, araştırmacının eleştirel bakış açısıyla bütünleştirilmeli ve bağlamsal değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Dijital yöntemler kullanılırken, geleneksel edebî formların ve yorumlama pratiklerinin göz ardı edilmemesi, edebiyatın özünün ve bütünlüğünün korunması açısından kritik öneme sahiptir (Shah & Khaskheli, 2023, s. 692). Ancak bu süreçlerin, tamamen insan yaratıcılığı ve eleştirel düşünmeden bağımsız olduğu varsayılmamalıdır (Miao vd., 2024, s. 9). Yapay zekâ, analiz süreçlerine niceliksel verimlilik kazandırabilir; ancak edebî eserlerin derin anlam dünyasını kavramak için gerekli olan kültürel sezgi, estetik duyarlılık ve duygusal yankı yalnızca insan yorumuyla mümkündür (Yadav, 2024, s. 558).

Yapay zekâ teknolojilerinin akademik araştırma ve yayıncılığın birçok yönünü etkileme potansiyeli giderek artmaktadır (Zohery, 2023, s. 13; Khan, 2023, s. 1085). Bu teknolojilerin sunduğu imkânlar, salt bir verimlilik artışından, disiplinin temel sorularını yeniden şekillendiren entelektüel keşiflere kadar geniş bir yelpazeye yayılır. Bu potansiyel uygulama alanlarını, iki ana eksenle değerlendirmek mümkündür: Birincisi, geleneksel filolojik görevlerin otomasyonu ve ölçeklendirilmesi; ikincisi ise yeni araştırma soruları üreten algoritmik eleştiri ve keşif süreçleridir.

Filolojik Görevlerin Otomasyonu ve Ölçeklendirilmesi

Yapay zekânın klasik Türk edebiyatı alanındaki ilk ve en somut katkısı, araştırmacının zaman alıcı, emek yoğun ve tekrar eden görevlerini otomatikleştirerek araştırma süreçlerini çok daha hızlı yapan bir ölçeğe taşımasıdır. Bu yaklaşım, mevcut metodolojileri geçersiz kılmak yerine, onları daha verimli ve kapsamlı hale getirmeyi amaçlar. Geleneksel yöntemlerle uzun süren edebî analizler, yapay zekâ destekli sistemlerle daha hızlı ve geniş ölçekte gerçekleştirilebilir (Ceyhan Akça vd. 2024, s. 285). Bu kapsamda öne çıkan uygulamalar şunlardır:

Otomatik Metin Tanıma ve Transliterasyon: Osmanlıca el yazmaları ve matbu metinler için geliştirilen Optik Karakter Tanıma (OCR) ve daha gelişmiş El Yazısı Metin Tanıma (Handwritten Text Recognition - HTR) sistemleri, metinlerin dijital ortama aktarımını büyük ölçüde hızlandırmaktadır. Başarılı uygulamalar, belirli koşullar altında yüksek doğruluk oranlarına ulaşabilmektedir (Dölek & Kurt, 2022; Kırmızıaltın & Wrisley, 2020). Bu teknolojiler, büyük ölçekli ve makine tarafından okunabilir dijital külliyatların oluşturulmasının temelini oluşturur.

Metin Tenkidi ve Nüsha Karşılaştırma: Disiplinin temelini oluşturan metin tenkidi, yapay zekâ için potansiyeli barındıran alandır. Bir eserin onlarca, hatta yüzlerce yazma nüshasını manuel olarak karşılaştırmak aylar süren bir iştir. Geliştirilecek araçlar ve algoritmalar, dijitalleştirilmiş farklı nüshaları otomatik olarak listeleyebilir ve aralarındaki kelime, ibare veya beyit farklılıklarını (varyantları) hızlıca tespit edip bir veritabanı olarak listeleyebilir. Bu, sadece tenkitli metin kurma sürecini hızlandırmakla kalmaz, aynı zamanda müstensih hatalarının örüntülerini, belirli bir coğrafyadaki nüshaların ortak dilsel özelliklerini veya bir eserin zaman içindeki değişim seyrini haritalama gibi tamamen yeni araştırma imkânları sunar.

Yapısal ve Biçimsel Sınıflandırma: Makine öğrenmesi modelleri, bir metnin nazım şeklini, aruz veznini veya kafiye şemasını yüksek doğrulukla tespit etmek üzere eğitilebilir. Özellikle binlerce şiir içeren ve sistematik tasnifi zor olan mecmuaların incelenmesinde bu tür bir otomasyon, araştırmacılara kayda değer bir zaman ve iş gücü tasarrufu sağlayacaktır. Bu tür sınıflandırma süreçleri, metinlerin sözdizimsel yapıları ve anlam katmanlarının daha kapsamlı analiz edilmesine de olanak tanır (Quaresma & Finatto, 2020, s. 55; Bunescu & Mooney, 2007, s. 29).

Yeni Keşif Alanları ve Algoritmik Eleştiri

Yapay zekânın daha derin ve dönüştürücü potansiyeli, bilineni otomatikleştirmekten çok, insan gözünün veya geleneksel okuma pratiğinin tespit edemeyeceği gizli örüntüleri keşfederek yeni bilgi üretmesinde yatmaktadır. Bu yaklaşım, teknolojiyi bir keşif aracı olarak kullanarak daha önce sorulamayan araştırma soruları sormayı hedefler. Dijital beşeri bilimler literatüründe algoritmik eleştiri olarak adlandırılan bu pratik, Stephen Ramsay'in (2011) ifadesiyle, hesaplamalı yöntemlerle elde edilen bulguları nihai bir cevap olarak değil, metnin geleneksel okumayla fark edilemeyen yönlerini ortaya çıkaran ve yeni yorumları kışkırtan bir kırılma veya sapma olarak görmektedir. Bu anlamda, algoritmanın ürettiği bir kelime frekans listesi veya bir tema haritası, kendi başına bir sonuç değil;

araştırmacıyı metne yeniden dönmeye ve “Bu örüntü neden var?” sorusunu sormaya iten eleştirel bir başlangıç noktasıdır. Bu pratik, edebiyat araştırmalarında nitel ve nicel yöntemlerin entegrasyonunu teşvik ederek disiplinler arası çalışmaları artırabilir (Raj vd., 2023, s. 12).

Üslup ve Yazar Analizi: Derin öğrenmeye dayalı stilometri modelleri, basit kelime frekanslarının ötesine geçerek cümle uzunluğu, sözdizimsel yapılar, fonksiyonel kelimelerin kullanım sıklığı ve nadir kelime tercihleri gibi onlarca veya yüzlerce üslupsal özelliği analiz eder. Bu, özellikle anonim veya müellifi tartışmalı metinlerin yazarını istatistiksel olasılıklara dayanarak tespit etmede güçlü bir araçtır. Örneğin, yazarının kim olduğu tartışmalı olan bir şiirin, mevcut külliyatlar içinde üslubuna en çok benzediği şairin kim olduğunu belirlemek için bir model eğitilebilir. Modelin, metnin %85 olasılıkla Şeyh Galib’e, %15 olasılıkla Nedim’e ait olabileceği gibi bir sonuç üretmesi, kesin bir kanıt olmasa da, araştırmacının dikkatini belirli bir yöne çekerek hipotezlerini güçlendirir ve geleneksel filolojik delilleri destekler. Bu tür analizler, metinlerin tarihsel ve kültürel bağlamlarının yorumlanmasına da dolaylı olarak katkıda bulunabilir (Hatzel vd., 2023, s. 201).

Kavramsal ve Dilsel Evrimin İzlenmesi: Geniş zaman dilimlerine yayılan metin külliyatları üzerinde yapılacak diyaloga dayalı analizler, kelimelerin ve kavramların anlam kaymalarını somut olarak gösterebilir. Gelişmiş NLP ve makine öğrenmesi algoritmaları, dijitalleştirilmiş metinler üzerinde bağlam temelli analizler yaparak; dönemler arası dilsel yapı farklılıklarını ortaya koyabilir (Pollak vd., 2020, s. 34). Örneğin, bir anlamın 15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar farklı dönemlerde yazılmış yüzlerce divan metni üzerinde yapılacak bir zaman içindeki değişim analizini; vatan kavramının 16. yüzyıldaki doğulan yer anlamından 19. yüzyılda nasıl uğruna ölünen toprak anlamına evrildiğini somut örneklerle gösterebilir. Belirli bir dönemin edebî eserlerinde hangi kavramların öne çıktığını, yazarların hangi kelimeleri ve anlatım biçimlerini sık kullandığını belirlemek için bu araçlar kullanılabilir (Ergün, 2017, s. 181). Böyle bir çalışma, TEBDİZ gibi projelerin sağladığı verilerle desteklendiğinde, kavramlar tarihine ilişkin nitel iddiaları nicel kanıtlarla destekleyebilir.

Metin Madenciliği ve Anlam Haritalaması: Metin madenciliği teknikleriyle oluşturulacak kavramsal haritalar, edebî temaların zamansal dağılımını ve metinler arası örüntüleri ortaya çıkarmaya olanak tanır.

Fuzûlî ve Nefî Divanlarında Metin Madenciliği ile Küçük Ölçekli Üslup Karşılaştırması

Metin madenciliği tekniklerinin teorik potansiyelini, hesaplamalı metin analizi alanında yaygın olarak kullanılan bir araç üzerinden somutlaştırmak mümkündür. Bu amaçla, 16. yüzyıl şairi Fuzûlî (Kılınç, 2021) ile 17. yüzyıl şairi Nefî'nin (Akkuş, 2018) divanları üzerinde küçük ölçekli ön deneme olarak bir ön inceleme yapılmıştır. İki şairin divanlarının tam metinleri, dijital ortama aktarıldıktan sonra açık kaynak kodlu metin analizi platformu olan Voyant Tools (Sinclair & Rockwell, 2016) kullanılarak analiz

edilmiştir. Analizde, metinlerdeki en sık geçen ve anlamsal değer taşıyan kelimeler (fonksiyonel kelimeler, edatlar ve zamirler ayıklandıktan sonra) frekanslarına göre listelenmiş ve iki şairin kelime evrenleri karşılaştırılmıştır.

Analiz sonucunda elde edilen bulgular, iki şair arasındaki üslup ve tema farkını nicel olarak teyit etmektedir. Nefî Divanı'nda en yüksek frekansa sahip kelimelerin güç, övgü, savaş ve sanatının yüceliği etrafında kümelenildiği görülmektedir. Söz, sühen, tab, kalem gibi şairin sanatına ve benliğine odaklanan kelimelerle birlikte; şah, pâdişeh, sultân, devlet gibi iktidar odaklı ve tîg, hançer, düşman, safder gibi çatışma bildiren kelimeler ön plana çıkmaktadır. Buna karşılık, Fuzûlî Divanı'nda yapılan aynı analiz, tematik odağın tamamen farklı bir alanda yoğunlaştığını göstermektedir. Fuzûlî'nin kelime evreninde en sık geçen kelimeler aşk, gam, derd, dil, cân, mihnet ve belâ gibi ıstırap ve içsel duygu durumlarını ifade eden kavramlardır.

Bu kelime frekansı analizi, Nefî bir kaside ve fahriyye şairidir (Selçuk, 2013), Fuzûlî ise bir aşk ve ıstırap şairidir (Macit, 2013) şeklindeki yerleşik nitel tespiti nicel kanıtlarla teyit eder. Ancak bu teyit, bir sonuç değil, yeni ve daha incelikli araştırmaların başlangıç noktasıdır. Örneğin: Nefî'nin söz kelimesini kullandığı bağlamlar, Fuzûlî'nin kullandığı bağlamlardan hangi sıfat ve fiillerle ayrılmaktadır? İki şairin de kullandığı ortak dert kelimesi, bir duygu analiziyle incelendiğinde Nefî'de sanatsal kaygıya, Fuzûlî'de ise varoluşsal ıstıraba mı işaret etmektedir? İşte bu tür sorular, uzak okumanın bulgularını yakın okumanın derinliğiyle birleştiren yeni araştırma ufukları açar. Voyant Tools gibi araçların sunduğu bağlam ağacı özelliği, bu tür üslup farklılıklarını kelime bulutlarından çok daha derinlikli bir şekilde görselleştirebilir.

Dolayısıyla yapay zekâ araçların kullanımı, geleneksel filolojik yorumun yerini alan bir yöntem değil; ona daha sağlam bir kanıt zemini sunan ve insan sezgisinin odaklanacağı anlamlı örüntüleri işaret ederek daha kapsamlı stilometri analizlerine zemin hazırlayan tamamlayıcı bir yaklaşımdır.

Nefî Divanında En Sık Geçen Kelimeler

Fuzûlî Divanında En Sık Geçen Kelimeler

Yapay Zekâ Teknolojilerinin Klasik Türk Edebiyatı Araştırmalarına Getirdiği Zorluklar ve Sınırlılıklar

Yapay zekâ teknolojilerinin klasik Türk edebiyatı araştırmalarına entegrasyonu, potansiyel faydalarının yanı sıra önemli zorlukları ve sınırlılıkları da beraberinde getirmektedir. Bu zorluklar; etik sorunlar, veri gizliliği, teknolojik altyapı eksiklikleri, teknik sınırlılıklar ile kültürel ve dilsel hassasiyetler gibi çeşitli başlıklar altında toplanmaktadır.

Klasik Türk edebiyatı metinlerini yapay zekâ araçlarıyla analiz etmenin önündeki en temel zorluk, dijitalleştirilmiş kaynakları makine tarafından okunabilir ve yapılandırılmış verilere dönüştürmektir. Taranmış el yazmaları veya matbu eserler, Optik Karakter Tanıma (OCR) ve daha gelişmiş El Yazısı Metin Tanıma (Handwritten Text Recognition - HTR) teknolojileriyle metne çevrilse dahi, bu ham metinler analiz için yeterli değildir. Asıl zorluk, transkripsiyon farklılıklarını gidermek, metinleri standartlaştırmak ve üst veri ile zenginleştirmektir. Standartlaştırılmış bir külliyat, yapay zekâ modellerinin metinleri daha doğru anlamlandırması, sınıflandırması ve karşılaştırması için hayati bir zemin oluşturur.

Dijitalleştirilmiş klasik Türk edebiyatı metinleri üzerinde yürütülen yapay zekâ araştırmalarında, veri toplama ve işleme süreçlerinin etik ilkelere uygun şekilde yürütülmesi büyük önem taşımaktadır. Eserlerin dijitalleştirilmesi ve yapay zekâ ile işlenmesi sırasında, metinlerin kültürel miras değeri ve (varsa) ilgili telif hakları veya kullanım kısıtlamaları dikkate alınmalıdır. Araştırmacılar, özellikle nadir eserler veya özel koleksiyonlardaki metinler için gerekli kullanım izinlerini almalı ve kaynakların doğru atıflandırılması konusunda titizlik göstermelidir. Bu süreçte, akademik ve kurumsal etik standartlara sıkı sıkıya bağlı kalınmalı; teknolojik araçların sunduğu kolaylıklar bu çerçevede sorumlu biçimde kullanılmalıdır. Yapay zekâ destekli dijital yaklaşımlar, klasik Türk edebiyatının derin ve zengin yapısını analiz ederken belirli riskler taşımaktadır. Otomatik sınıflandırma ve içerik analiz yöntemleri, edebî metinlerin özgün bağlamlarını ve estetik değerlerini yeterince kavrayamayabilir (Quaresma & Finatto, 2020, s. 55). Bu durum, özellikle kültürel ve tarihsel bağlamı yoğun olan metinlerde yüzeysel yorumlara yol açabilir. klasik Türk edebiyatının kendine özgü dilsel incelikleri, deyimleri ve mecazları mekanik algoritmalar tarafından tam olarak anlaşılamadığında, eserin sanatsal bütünlüğünü zedeleyen hatalı yorumlar üretilebilir.

Genellikle evrensel veriler ve genel dil modelleriyle eğitilen yapay zekâ algoritmaları, Türkçenin ve özellikle klasik Türk edebiyatı dilinin özgün kullanım biçimlerini ve edebî inceliklerini yeterince yansıtmayabilir. Algoritmalar kültürel referansları, deyimleri ve edebî üslup özelliklerini yeterince kavrayamadığında, metin analizleri eksik veya hatalı sonuçlar üretebilir. Bu tür eksiklikler, edebiyat araştırmalarında yanlış yorumlara yol açabileceği gibi kültürel temsilde bozulmalara da neden olabilir. Lee & Joshi (2020, s. 173), yapay zekâ modellerinin eğitildikleri verilerdeki bilişsel ve davranışsal kalıpları yansıtmaya eğiliminde olduğunu belirtmektedir. Yapay zekâ destekli metin analizlerinde, özellikle etik ve metodolojik boyutlara ilişkin ciddi tartışmalar ortaya çıkabilmektedir. Büyük veri setlerine dayalı analizlerin bağlamsal doğruluğu ve algoritmaların yanlı yaklaşımlardan arındırılması, bu sürecin en kritik tartışma başlıklarındandır. Bu nedenlerle, yapay zekâ

araçlarının kullanımı sırasında eleştirel bir yaklaşım benimsenmeli ve sonuçlar dikkatlice yorumlanmalıdır. Yapay zekâdan elde edilen sonuçlar birer kanıt değil, araştırmacının eleştirel sorgulamasına sunulmuş hipotezler olarak görülmelidir. Aksi takdirde, algoritmik bulgular yanıltıcı ve anakronik yorumlara yol açabilir.

Analizlerde Güvenilirlik ve Denetim

Yapay zekâ ve metin madenciliği araçlarının en büyük metodolojik zorluklarından biri, kullanılan algoritmaların bir kara kutu gibi çalışma potansiyelidir. Araştırmacının, buradan çıkan nicel sonuçlara körü körüne güvenmesi yerine, sürecin şeffaflığını ve güvenilirliğini temin etmesi gerekir. Bu meşru kaygıyı gidermek amacıyla, araştırmacının izleyebileceği pratik ve üç aşamalı bir denetim süreci önerilmektedir. Bu yöntem, Ramsay (2011) ve Moretti (2005) gibi araştırmacıların ortaya koyduğu dijital beşeri bilimler metodolojisinin temel ilkelerinin pratik bir uygulaması olarak ortaya çıkmaktadır.

Aşama 1:Veri Ön İşleme ve Metin Standardizasyonu

Analizin güvenilirliği, temel aldığı metin külliyyatının kalitesi ve tutarlılığı ile doğrudan ilişkilidir. Özellikle Osmanlı Türkçesi gibi tarihsel metinler, modern metinlerden farklı olarak imla, transkripsiyon ve morfolojik varyasyonlar içerebilir. Analiz sürecinin başında bu varyasyonların giderilmesi, sonuçların doğruluğu için kritik önem taşır. Bu aşamada, öncelikle transkripsiyon birliğinin sağlanması gerekir. Analize dahil edilecek tüm metinlerin tek bir transkripsiyon alfabesine göre standart hale getirilmesi, aynı kelimenin farklı yazımlarından kaynaklanacak frekans hatalarını önler. Örneğin, gönül ve gönül gibi varyantların tek bir formda birleştirilmesi gerekmektedir. Buna ek olarak, araştırmada dikkate alınmayacak kelimeler için metne özgü bir liste oluşturulmalıdır. Standart listeler (ve, ile, ki gibi), edebi metinlerin kendine özgü yapısı için yetersiz kalabilir. Araştırmacının, çalıştığı metne özgü sık tekrar eden ancak tematik analiz için anlam taşımayan kelimeleri el yordamıyla olarak belirleyip analizden dışlaması, sonuçların anlamsal saflığını artıracaktır.

Aşama 2:Analiz Aracının Kalibrasyonu ve Test Edilmesi

Dijital araçları bir kara kutu olarak kullanmaktan kaçınmak ve temel işlevlerini anlamak için, nicel analize geçmeden önce aracın küçük ve kontrol edilebilir bir veri setiyle test edilmesi (kalibrasyon) zorunludur. Bu süreç, araştırmacının aracın sayım ve filtreleme mantığını doğru anladığından emin olmasını sağlar. Bu test için araştırmacı, kelime sayılarını ve türlerini önceden bildiği kısa bir metin oluşturabilir. Örneğin, Fuzûlî'nin "Saçma ey göz eşkden gönlümdeki odlara su / Kim bu denlü tutuşan odlara kılmaz çâre su" beytinde su (2), odlara (2), gönlümdeki (1), göz (1) gibi kelimelerin frekansı bellidir. Bu metin analiz aracına yüklendiğinde, aracın bu kelimeler için aynı frekans değerlerini verip vermediği kontrol edilir. Sonuçların eşleşmemesi durumunda, bu durum aracın sayım algoritması veya filtreleme mekanizmasındaki bir ayarın gözden kaçırıldığını gösterir ve gerekli düzeltmeler yapılır.

Aşama 3:Nicel Bulguların Nitel Örneklem ile Çapraz Kontrolü

Nicel analizden elde edilen genel örüntüler ve bulgular, doğrudan bir sonuca dönüştürülmeden önce metne dönülerek nitel yöntemlerle doğrulanmalıdır. Voyant Tools gibi araçlar, aratılan bir kelimenin metin içindeki tüm örneklerini ve geçtiği bağlamları (önündeki ve ardındaki kelimeleri) bir liste halinde sunar. Araştırmacı, frekansı yüksek çıkan bir kelimenin hangi bağlamsal ilişkiler içinde kullanıldığını bu panelden inceler. Kelimenin gerçekten de iddia edilen tematik çerçevede mi yoksa farklı anlamlarda mı kullanıldığı bu şekilde teyit edilir.

Ayrıca analiz, beklenmedik bir sonuç ortaya çıkardığında, bu durum bir hata olarak değil, bir araştırma sorusu olarak ele alınmalıdır. Araştırmacı, bu kelimenin geçtiği beyitleri inceleyerek bunun bir transkripsiyon hatası mı, yoksa şairin üslubunda daha önce gözden kaçmış istisnai bir kullanım mı olduğunu belirler. Bu süreç, dijital araçların sadece bilineni teyit etmekle kalmayıp yeni araştırma soruları üretme potansiyelini de ortaya çıkarır.

Bu üç aşamalı denetim süreci, araştırmacı ile dijital araç arasında şeffaf ve denetlenebilir bir köprü kurarak elde edilen nicel verilerin körü körüne bir kabulden ziyade, eleştirel bir süzgeçten geçirilmiş, güvenilir ve sağlam bir metodolojik zemin üzerine oturtulmasını temin eder. Ancak bu üç aşamalı denetim sürecinin kendisi, araştırmacının yeni yetkinlikler kazanmasını gerektirir. Filolog, sadece metinleri yorumlayan biri değil, aynı zamanda verileri düzenleyen, algoritmaları değerlendiren ve metinlerdeki örüntüleri analiz eden bir uzman olmak zorundadır. Bu, her araştırmacının kodlama öğrenmesi gerektiği anlamına gelmese de, temel hesaplamalı mantığı ve kullanılan araçların sınırlılıklarını anlaması, bu denetim sürecini anlamlı bir şekilde yürütebilmesi için elzemdir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, yapay zekâ teknolojilerinin klasik Türk edebiyatı araştırmaları için yalnızca bir verimlilik aracı değil, aynı zamanda epistemolojik bir kırılma potansiyeli taşıdığını ortaya koymuştur. Analizin odağının tekil metinlerin yorumlanmasından büyük külliyatlardaki örüntülerin haritalanmasına kayması, disiplinin geleceğini şekillendirecektir. Yapay zekânın asıl dönüştürücü gücü, divan ve mesnevi gibi metinlerin ötesinde, daha az çalışılmış ve yapılandırılmamış metin türlerinde yatmaktadır. Örneğin, inşâ mecmuaları üzerinde yapılacak bir Sosyal Ağ Analizi, dönemin entelektüel ve bürokratik patronaj ağlarını görselleştirebilir (Borgatti vd., 2013). Benzer şekilde, ruznâme veya sefâretnâme gibi metinler üzerinde yapılacak bir duygu analizi, tarihsel olaylara karşı toplumsal tepkilerin seyrini nicel olarak ortaya koyma imkânı sunar. Bu tür yaklaşımların, daha önce sorulamayan yeni araştırma sorularını gündeme getirmesi muhtemeldir.

Ancak bu yenilikçi vizyonun hayata geçirilmesi, ciddi zorlukların ve sorumlulukların üstesinden gelinmesine bağlıdır. Verilerin standartlaştırılması, özellikle nüsha farklılıklarının yoğun olduğu bir alan için önemli ön hazırlıklar gerektirir. Algoritmik önyargı riski, veri güvenilirliği ve etik ilkelerin uygulanması, sürekli bir denetim ve

eleştirel bir yaklaşım zorunlu kılar. TEİS ve TEBDİZ gibi dijital altyapı projeleri bu süreç için sağlam bir temel sunsa da, en önemli görev araştırmacının kendisine düşmektedir. Bu teknolojik dönüşüm, filoloğun yorumlayıcı uzmanlığını ve tarihsel bağlam bilgisini değersizleştirmemeli, aksine bu uzmanlığa daha önce sahip olmadığı kanıta dayalı araçlar sunmalıdır. Başarı, makine ile insan, ölçek ile derinlik arasındaki diyalektik dengenin kurulmasında yatmaktadır.

Kaynaklar | References

- Academia Sinica Center for Digital Cultures. (t.y.). *About Us*. Erişim tarihi: 1 Temmuz 2025, <https://ascdc.sinica.edu.tw/en/about/>
- Akkuş, M. (2018). *Nefî, Ömer Efendi*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-206118/nefi-divani.html>
- Alice Evangeline Jebaselvi, C., Mohanraj, K., & Anitha, T. (2024). The Rise of AI in English Language and Literature. *Shanlax International Journal of English*, 12(2), 53–58. <https://doi.org/10.34293/english.v12i2.7216>
- Arslan, C. (2022). Edebiyat Biliminde Dijitalleşme ve Sonuçları Işığında Avusturyalı Yazar Robert Musil Külliyyatının Yeni Tasnif ve Derlemesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 15(92), 51–62.
- Borgatti, S. P., Everett, M. G., & Johnson, J. C. (2013). *Analyzing Social Networks*. SAGE Publications.
- Bunescu, R. C., & Mooney, R. J. (2007). Extracting Relations from Text: From Word Sequences to Dependency Paths. A. Kao & S. R. Poteet (Ed.), *Natural Language Processing and Text Mining* içinde (ss. 29–53). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-84628-754-1_3
- Center for Open Data in the Humanities. (t.y.). *About*. Erişim tarihi: 1 Temmuz 2025, <https://codh.rois.ac.jp/about/>
- Ceyhan Akça, N., Aslan Cobutoğlu, S., Özbek, Ö. Y., & Akça, M. F. (2024). Yapay Zekânın Edebiyatta Kullanım Serüveni. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (39), 283–306. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1470139>
- Chinese Text Project. (t.y.). *Introduction*. Erişim tarihi: 1 Temmuz 2025, <https://ctext.org/introduction>
- Das, R. K., & Islam, M. S. U. (2021). *Application of Artificial Intelligence and Machine Learning in Libraries: A Systematic Review*. arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2112.04573>
- de la Torre-López, J., Ramírez, A., & Romero, J. R. (2023). Artificial Intelligence to Automate the Systematic Review of Scientific Literature. *Computing*, 105(10), 2171–2194. <https://doi.org/10.1007/s00607-023-01181-x>
- Dölek, İ., & Kurt, A. (2022). Osmanlıcadan Türkçeye Uçtan Uca Aktarım. *Journal of Smart Systems Research*, 3(1), 1–10.
- Ece, S. (2015). *Klasik Türk Edebiyatı Araştırma Yöntemleri (I–II)*. Eser Basım Yayın.
- Ergün, M. (2017). Using the Techniques of Data Mining and Text Mining in Educational Research. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(12), 180–189.

- Feng, T. (2019). Cognitive Function of Artificial Intelligence Literature. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, 573(1), Article 012106. <https://doi.org/10.1088/1757-899X/573/1/012106>
- Gutenberg. (t.y.). *About Project Gutenberg: What is Project Gutenberg?* Erişim tarihi: 8 Haziran 2025, <https://www.gutenberg.org/about/>
- Gürbüz, M. (2023). Klasik Türk Edebiyatı Kaynaklarının Dijital Dönüşümü Üzerine. T. Doğan & A. F. Özkan (Ed.), *Cumhuriyetin 100. Yılına Armağan Sosyal ve Beşeri Bilimler Türk Dili ve Edebiyatı* içinde (ss. 21–35). Necmettin Erbakan University Press.
- Hatzel, H., Stiemer, H., Biemann, C., & Gius, E. (2023). Machine Learning in Computational Literary Studies. *it – Information Technology*, 65(4–5), 200–217. <https://doi.org/10.1515/itit-2023-0041>
- Hinrichs, E., & Krauwer, S. (2014). The CLARIN Research Infrastructure: Resources and Tools for e-Humanities Scholars. *Proceedings of the 9th International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC'14)* içinde (ss. 1525–1531). European Language Resources Association (ELRA).
- İşler, N. (2021). Eski Türk Edebiyatı Çalışmalarında Dijital Kaynaklar ve Uygulamalar. *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(1), 249–272. <https://doi.org/10.33460/beuifd.902116>
- Jobin, A., Ienca, M., & Vayena, E. (2019). The Global Landscape of AI Ethics Guidelines. *Nature Machine Intelligence*, 1(9), 389–399. <https://doi.org/10.1038/s42256-019-0088-2>
- Kacena, M. A., Plotkin, L. I., & Fehrenbacher, J. C. (2024). The Use of Artificial Intelligence in Writing Scientific Review Articles. *Current Osteoporosis Reports*, 22, 115–121. <https://doi.org/10.1007/s11914-023-00852-0>
- Kalpaklı, M. (2017, 27–29 Ocak). *Ottoman Text Archive Project (OTAP)*, *Computer Sciences and Digital Humanities* [Konferans sunumu]. Many Poems of Baki, Simpson Center for the Humanities, University of Washington, Seattle, ABD.
- Khan, S. H. (2023). AI at Doorstep: ChatGPT and Academia. *Journal of the College of Physicians and Surgeons Pakistan*, 33(10), 1085–1086. <https://doi.org/10.29271/jcpsp.2023.10.1085>
- Kılınç, A. (2021). *Fuzûlî Dîvânı*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. http://ekitap.yek.gov.tr/urun/fuz%C3%BBli-divani_765.aspx
- Kırmızıaltın, S., & Wrisley, D. (2020). *Automated Transcription of Non-Latin Script Periodicals: A Case Study in the Ottoman Turkish Print Archive*. arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2011.01139>

- Larsen, K., Hovorka, D. S., Dennis, A. R., & West, J. D. (2019). Understanding the Elephant: The Discourse Approach to Boundary Identification and Corpus Construction for Theory Review Articles. *Journal of the Association for Information Systems*, 20(7), 887–928.
- Lawton, G. (t.y.). *AI Ethics (AI Code of Ethics)*. TechTarget. Erişim tarihi: 15 Nisan 2025, <https://www.techtarget.com/whatis/definition/AI-code-of-ethics>
- Lee, K., & Joshi, K. (2020). Understanding the Role of Cultural Context and User Interaction in Artificial Intelligence Based Systems. *Journal of Global Information Technology Management*, 23(3), 171–175. <https://doi.org/10.1080/1097198X.2020.1794131>
- LEHÇEDİZ. (t.y.). *Hakkımızda*. Erişim tarihi: 15 Nisan 2025, <https://www.lehcediz.com/pages/hakkimizda.php>
- Macit, M. (2013). Fuzûlî. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Ahmet Yesevi Üniversitesi. Erişim tarihi: 1 Temmuz 2025, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/fuzuli-mdbir>
- MESTAP. (t.y.). *Mestap*. Erişim tarihi: 15 Nisan 2025, <https://mestap.com/>
- Meyer, J. G., Urbanowicz, R. J., Martin, P. C. N., O'Connor, K., Li, R., Peng, P. C., Moore, J. H., & McKinney, B. A. (2023). ChatGPT and Large Language Models in Academia: Opportunities and Challenges. *BioData Mining*, 16. <https://doi.org/10.1186/s13040-023-00339-9>
- Miao, J., Thongprayoon, C., Suppadungsuk, S., Garcia Valencia, O. A., Qureshi, F., & Cheungpasitporn, W. (2024). Ethical Dilemmas in Using AI for Academic Writing and an Example Framework for Peer Review in Nephrology Academia: A Narrative Review. *Clinics and Practice*, 14(1), 89–105. <https://doi.org/10.3390/clinpract14010008>
- Moretti, F. (2005). *Graphs, Maps, Trees: Abstract Models for a Literary History*. Verso.
- O'Sullivan, J. (2019). *Towards a Digital Poetics: Electronic Literature & Literary Games*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-11310-0>
- Pollak, S., Martinc, M., & Poniz, K. M. (2020). Natural Language Processing for Literary Text Analysis: Word-Embeddings-Based Analysis of Zofka Kveder's Work. R. Vieira, M. J. Finatto, S. Luz, & S. Pollak (Ed.), *Proceedings of DHandNLP2020: Digital Humanities and Natural Language Processing* içinde (ss. 33–42). CEUR Workshop Proceedings. <https://ceur-ws.org/Vol-2607/paper4.pdf>
- Purtaş, F. (2024). Editörden. *bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (109).
- Quaresma, P., & Finatto, M. J. B. (2020). Information Extraction from Historical Texts: A Case Study. R. Vieira, M. J. Finatto, S. Luz, & S. Pollak (Ed.), *Proceedings of DHandNLP2020: Digital Humanities and Natural Language Processing* içinde (ss. 49–56). CEUR Workshop Proceedings. <https://ceur-ws.org/Vol-2607/short2.pdf>

- Radanliev, P., Santos, O., Brandon-Jones, A., & Joinson, A. (2024). Ethics and Responsible AI Deployment. *Frontiers in Artificial Intelligence*, 7, Article 1377011. <https://doi.org/10.3389/frai.2024.1377011>
- Raj, A. V. T., Udayakumar, U., & Saravanan, D. (2023). Integrating Artificial Intelligence in English Literature: Exploring Applications, Implications, and Ethical Considerations. *International Journal of Advanced Research in Science, Communication and Technology*, 3(1), 11–15. <https://doi.org/10.48175/IJARST-12003>
- Ramsay, S. (2011). *Reading Machines: Toward an Algorithmic Criticism*. University of Illinois Press.
- Selçuk, B. (2013, 8 Kasım). Nefî, Ömer Efendi. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Ahmet Yesevi Üniversitesi. Erişim tarihi: 1 Temmuz 2025, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nefi-omer-efendi>
- Shah, P., & Khaskheli, N. (2023). Literature in the Digital Age: Challenges and Embracing Opportunities. *Power System Technology*, 47(4).
- Sinclair, S., & Rockwell, G. (2016). *Voyant Tools* [Web sitesi]. <https://voyant-tools.org/>
- Stanford Literary Lab. (t.y.). *About the Stanford Literary Lab*. Erişim tarihi: 8 Haziran 2025, <https://litlab.stanford.edu/about/>
- TEBDİZ. (t.y.). *Hakkımızda*. Erişim tarihi: 15 Nisan 2025, <https://tebdiz.com/index.php?sayfa=hakkimizda>
- The Shahnama Project. (t.y.). *The Shahnama Project* [Çevrim içi koleksiyon]. Cambridge Digital Library. Erişim tarihi: 1 Temmuz 2025, <https://cudl.lib.cam.ac.uk/collections/shahnama/1>
- Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü [TEES]. (t.y.). *Proje Amacı*. Erişim tarihi: 15 Nisan 2025, <https://tees.yesevi.edu.tr/proje-hakkinda/proje-amaci>
- Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü [TEİS]. (t.y.). *Kapsam*. Erişim tarihi: 15 Nisan 2025, <https://teis.yesevi.edu.tr/kapsam>
- Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı e-Kitap. (t.y.). *E-Kitap Ana Sayfa*. Erişim tarihi: 15 Nisan 2025, <https://ekitap.ktb.gov.tr/>
- Wagner, G., Lukyanenko, R., & Paré, G. (2022). Artificial Intelligence and the Conduct of Literature Reviews. *Journal of Information Technology*, 37(2), 209–226. <https://doi.org/10.1177/02683962211048201>
- Yadav, D. (2024). The Role of Artificial Intelligence in Literary Analysis: A Computational Approach to Understand Literary Styles. *International Journal of Emerging Knowledge Studies*, 3(9), 558–565. <https://doi.org/10.70333/ijeks-03-09-006>

- Yeşilkaya, N. (2022). Yapay Zekâya Dair Etik Sorunlar. *Şarkiyat*, 14(3), 948–963. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.1189864>
- Yükseköğretim Kurulu [YÖK]. (2024). *Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Faaliyetlerinde Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehber*. Erişim tarihi: 15 Nisan 2025, <https://www.yok.gov.tr/Documents/2024/yapay-zekâ-kullanimina-dair-etik-rehber.pdf>
- Zohery, M. (2023). ChatGPT in Academic Writing and Publishing: A Comprehensive Guide. *Artificial Intelligence in Academia, Research and Science: ChatGPT as a Case Study* içinde (ss. 10–61). Novabret Publishing. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7803703>